

Barbara Witkowska*

Albert Zastawny (red.), *Targowisko, stan. 10 i 11. Osadnictwo z epoki kamienia (=Via Archaeologica. Źródła z badań wykopaliskowych na trasie autostrady A4 w Małopolsce)*. Kraków 2014, 629 stron, 146 rycin, 246 tablic oraz 60 tabel

Kolejne wydawnictwo Krakowskiego Zespołu do Badań Autostrad to publikacja źródeł z epoki kamienia z dwóch stanowisk w Targowisku położonym na terenie Pogórza Bocheńskiego. Zidentyfikowano tam liczne punkty archeologiczne, część z nich przebadana została w ramach prac ratowniczych poprzedzających budowę autostrady. Opisywana pozycja rozpoczyna serię publikacji materiałowych z kompleksu stanowisk odkrytych w tej miejscowości.

Publikację cechuje odmienny od poprzedniego tomu w serii „Via Archaeologica” system i zamiast podzielonej na rozdziały monografii otrzymujemy cykl sygnowanych przez czworo archeologów artykułów tematycznych uzupełnionych pięcioma analizami specjalistycznymi. Pozwala to na jednoznaczny identyfikację autorów poszczególnych tez oraz ocenę ich wkładu, prowadzi natomiast do powtórzeń podstawowych informacji na temat stanowiska, pozycji bibliograficznych. Układ tomu wynika zapewne z potrzeby odejścia od klasycznego schematu publikacji źródłowej w stronę artykułów problemowych, z których każdy stanowi odrębną, zamkniętą całość. Podkreślić należy, iż realizacja tej koncepcji zaowocowała wydawnictwem daleko wykraczającym poza ramy katalogu źródeł i reprezentującym wysoki poziom merytoryczny.

W artykule wstępnym autorstwa Beaty Grabowskiej i Bartłomieja Koniecznego zawarto informacje dotyczące położenia stanowiska oraz historii badań wraz z wyjaśnieniem dość skomplikowanej historii numeracji punktów osadniczych w omawianej miejscowości. Podobnie jak w przypadku innych stanowisk archeologicznych, również w Targowisku badania wykazały, iż podział na poszczególne jednostki ewidencyjne

nie znajduje odzwierciedlenia w rzeczywistości, gdyż osadnictwo pradziejowe obejmuje całą formę terenową. Podział na stanowiska o kolejnych numerach ma więc charakter czysto umowny. Obserwacja ta pozwala docenić nam rolę prac szerokopłaszczyznowych w rozpoznaniu osad pradziejowych, w tym ich stref peryferyjnych. Bardzo wartościowe jest zamieszczone na końcu tekstu syntetyczne studium obejmujące wszystkie fazy osadnicze w rejonie stanowiska i tym samym zapowiadające przyszłe publikacje źródłowe.

Najstarsze ślady osadnicze na stanowiskach 10 i 11 w Targowisku, pochodzące z okresu górnego paleolitu i mezolitu, zostały opisane przez Jarosława Wilczyńskiego. W wyniku prac udało się uchwycić pozostałość krótkotrwałego osiedla datowanego na interstadiał *Pre-Bölling*. Odkryto na nim 5 palenisk oraz kilka skupisk artefaktów krzemienych (łącznie 4 659 sztuk). Zastosowana w trakcie badań metoda planigrafii zabytków pozwoliła na zaobserwowanie istniejących pomiędzy nimi zależności i rekonstrukcję funkcjonowania obozowiska. Dodatkowo autor posłużył się wynikami badań traseologicznych oraz klasyczną metodą składanek. Wывód ilustrowany jest przejrzystymi tablicami odzwierciedlającymi rozrzut omawianych grup artefaktów wokół pozostałości palenisk. Z tych ostatnich uzyskano materiał do badań radiowęglowych, których wyniki wzbogaciły skąpą serię dat ^{14}C z tego okresu, nie rozstrzygnęły jednak problemu przynależności kulturowej materiałów wykazujących koneksje zarówno epigraweckie, jak i magdaleńskie. Autor podkreśla ich walor poznawczy, wynikający z wczesnej chronologii oraz przejściowego charakteru odkrytych tu inwentarzy.

* Instytut Wschodni, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, ul. 28 Czerwca 1956 r. nr 198, 61-486 Poznań, e-mail: barbara.witkowska@uj.edu.pl

Druga część artykułu poświęcona jest materiałom ze środkowej epoki kamienia, które są reprezentowane na stanowisku znacznie skromniej. Zaliczono do nich 148 zabytków oraz 3 paleniska. Ich publikacja wzbogaca mapę mezolitycznej sieci osadniczej koncentrującej się wzdłuż doliny Raby.

Jedną z najliczniej reprezentowanych jednostek neolitycznych na stanowiskach 10 i 11 w Targowisku jest kultura ceramiki wstęgowej rytej (dalej KCWR) scharakteryzowana w tekście autorstwa Alberta Zastawnego i Beaty Grabowskiej. Na fazę zofińską tej kultury wydatowano pozostałości 8 budynków mieszkalnych, tzw. „długich domów”, 297 towarzyszących jej obiektów ziemnych oraz 11 492 zabytki ruchome. Bazując na pojawiających się w ich obrębie cechach nawiązujących do fazy nutowej, autorzy wysuwają tezę o potrzebie wydzielenia odrębnej fazy, przejściowej pomiędzy dotychczas wydzielanymi etapami rozwojowymi KCWR w Małopolsce. Jej bazę źródłową stanowić miałyby materiały z omawianej osady oraz niepublikowane wyniki badań ze stanowiska 5 w Modlnicy. Obszerna charakterystyka tych pierwszych, systematyzująca zabytki ruchome, doprowadziła do wychwycenia cech dystyngtywnych proponowanego stadium rozwojowego. Analiza pozostałości obiektów wzbogacona licznymi obserwacjami przestrzennymi pozwoliła zaś na wydzielenie dwóch stref funkcjonalnych osady i nieznaczne zróżnicowanie chronologiczne źródeł, tym samym udowadniając zasadność tak szczegółowych studiów.

Podobny warsztat badawczy zastosowano przy prezentacji źródeł kultury malickiej (dalej KMa) opisanej w następnym tekście tego samego autorstwa. Jednostka ta reprezentowana jest przez 269 jam osadowych, w tym pozostałości 4 domów słupowych, 2 obiekty sepulkralne, 11 916 fragmentów ceramiki oraz 1963 wyroby kamienne, co czyni Targowisko 10 i 11 największą obecnie przebadaną i opracowaną osadę tej jednostki. Autorzy podkreślają wagę tego odkrycia związaną nie tylko z rozmiarami założenia, ale z jego wczesną chronologią, przejawiającą się obecnością w materiale cech grupy samborzecko-opatowskiej kultury lendzielskiej. Również tutaj udało się prześledzić rozwój przestrzenny osady oraz przypisać rolę użytkową poszczególnym obiektom, w tym małej pracowni obróbki materiałów krzemianych i obsydianowych. Wiele miejsca poświęcono unikatowemu znalezisku amfory zdobionej przedstawieniem antropomorficznym; mimo, iż znana jest już ona z literatury przedmiotu (Grabowska, Zastawny 2007; 2008).

Trzeci z kolei artykuł tej pary autorów poświęcony jest pozostałym materiałom cyklu lendzielsko-polgarskiego oraz nielicznym znaleziskom późneolitycznym.

Z neolitem środkowym związane są 3 obiekty kultury lubelsko-wołyńskiej (dalej KL-W) oraz dość pokazny zestaw 741 fragmentów ceramiki, pozwalających datować omawiany zbiór na III fazę rozwojową jednostki. Ogólnie z neolitem naddunajskim bez możliwości bliższego określenia kulturowego powiązano 3 kolejne, scharakteryzowane w artykule obiekty, z których pochodzą ułamki atypowej amfory oraz kilkanaście trudnych do jednoznacznej klasyfikacji kulturowej fragmentów uch i guzów plastycznych. Ponadto opisano pojedyncze znaleziska kultury pucharów lejewatych (1 fragment ceramiki), kultury badeńskiej (fragmenty dwóch naczyń) oraz kultury ceramiki sznurowej (2 fragmenty) oraz 308 obiektów zaliczonych ogólnie do neolitu, z których pochodzi łącznie 2671 ułamków naczyń. Tekst uzupełniono dwoma zestawieniami kartograficznymi prezentującymi stanowiska w Targowisku na tle punktów osadniczych neolitu naddunajskiego oraz osobno osadnictwa późneolitycznego. Autorzy skorygowali tu pojawiający się we wcześniejszych publikacjach błąd dotyczący lokalizacji cmentarzyska KL-W w Książnicach (np. Zakościelna 2011, ryc. 1, 4; Czekał-Zastawny, Przybyła 2012, ryc. 60).

Następny rozdział wydawnictwa stanowi tekst Jarosława Wilczyńskiego, w którym zestawiono materiały kamienne wszystkich jednostek neolitycznych reprezentowanych na stanowisku. Ze względu na liczbę artefaktów, najbardziej rozbudowaną część tekstu poświęcono materiałom KCWR oraz KMa, przy czym prezentację źródeł tej drugiej jednostki przeprowadzono dodatkowo w obrębie poszczególnych grup surowcowych. Publikacja inwentarzy krzemianych obu jednostek w ramach wspólnego artykułu pozwoliła na poczynienie ważkich zastrzeżeń odnoszących się do homogeniczności zespołów oraz na analizy porównawcze dotyczące odmienności technologicznych i strategii surowcowych. Omawiany tekst jest dowodem na zasadność wydzielenia zabytków krzemianych z opracowań materiałowych poszczególnych jednostek archeologicznych. Odrębność warsztatu badawczego oraz nomenklatury stosowanej przy opisie źródeł litycznych powoduje, iż publikacje zabytków krzemianych powinny mieć charakter opracowań specjalistycznych. Taką formułę ma właśnie opisywany artykuł.

Uzupełnieniem części materiałowej wydawnictwa jest tekst Beaty Grabowskiej dotyczący zabytków niedystyngtywnych, określonych ogólnie jako prehistoryczne. Ich publikacja w formie krótkiego omówienia, tabelarycznego katalogu oraz tablic ilustrujących obiekty i ich lokalizację w obrębie stanowiska zamyka prezentację źródeł archeologicznych.

Pierwszym tekstem zawierającym analizy specjalistyczne jest artykuł Bernadety Kufel-Diakowskiej dotyczący traseologii materiałów paleolitycznych. W artykule znajdujemy odnośniki do tez postawionych w trakcie prezentacji materiałów archeologicznych, jak również szczegółowe wyniki i opis metodyki badań. Na uwagę zasługuje wielkość poddanej analizie próby, uwzględniono w niej 193 artefakty krzemienne. Wywód ilustrują wysokiej rozdzielczości zdjęcia zmian użytkowych zaobserwowanych na powierzchni narzędzi.

Kolejnym artykułem Jarosława Wilczyńskiego odnoszącym się do najstarszego etapu zasiedlenia stanowiska jest publikacja szczątków zwierzęcych odkrytych w obrębie obozowiska. Autor wnioskuje o doraźnym charakterze punktu osadniczego, nawiązującego do modelu znanego ze stanowisk magdaleńskich, na podstawie analizy traseologicznej inwentarza krzemienno-organicznego oraz składu gatunkowego fauny. Obie analizy stanowią więc istotne uzupełnienie wcześniejszego artykułu tego autora. Celowe wydawałoby się umieszczenie ich bezpośrednio po opisie materiałów archeologicznych. Byłoby to również zgodne z problemowym charakterem tomu.

Konsekwentnie wyniki badań petrograficznych przeprowadzonych dla ceramiki KCWR oraz KMa, publikowane przez Annę Raubę-Bukowską, powinny stanowić część prezentacji źródeł tych jednostek, choć zestawienie ich w obrębie jednego artykułu miało na celu prześledzenie zmiany strategii pozyskiwania gliny. Badania 20 szlifów ceramicznych nie doprowadziły do jednoznacznej identyfikacji miejsca eksploatacji surowca. Ceramika obu jednostek wykazuje jednak pewne odmienności w stosunku do wykorzystanych w analizach porównawczych materiałów ze stanowiska 17 w Brzeziu, co wskazuje na jej lokalny charakter.

Podobnie niejednoznaczne są wyniki analiz traseologicznych zabytków krzemienno-organicznych pochodzących z wypełniska obiektu sepulkralnego KMa, publikowane w kolejnym artykule przez Marię Winiarską-Kabacińską. Wskazują one na użytkowy charakter wszystkich odkrytych w zasypisku jamy artefaktów. Nie udało się rozstrzygnąć kwestii ich przynależności do inwentarza grobowego.

Książkę kończy tekst zespołu badawczego, w skład którego weszły Maria Lityńska-Zajac, Zofia Tomczyńska, Krystyna Wasylińska, Katarzyna Cywa oraz Ewa Madeyska. Artykuł dotyczy materiałów botanicznych, odkrytych w jamach KCWR, KMa, KL-W oraz w obiektach o nieokreślonej chronologii. Autorki podkreślają potencjał stanowisk badanych szerokopłaszczyznowo

jednocześnie konkludując, iż w przypadku stanowiska w Targowisku uzyskane wyniki nie posiadają dużego waloru poznawczego. Tekst uzupełniony jest obszernymi tabelami.

Do wydawnictwa na nośniku elektronicznym załączone są także dodatkowe zestawienia tabelaryczne dotyczące analiz paleobotanicznych oraz artykułów Beaty Grabowskiej i Alberta Zastawnego o KCWR i KMa. Nie zostały one jednak przygotowane w jednolitym formacie. Korzystniejsza wydaje się stanowczo forma przyjęta dla prezentacji materiałów botanicznych, tabele zostały zapisane bowiem w sposób pozwalający na edycję i filtrowanie zawartych w bazie danych. Szkoda, iż uwzględnia ona tylko źródła do studiów przyrodniczych. Ogólnie, przy publikacji tak dużego zbioru materiałów archeologicznych celowym wydawałoby się zamieszczenie dodatkowo tabelarycznego katalogu źródeł.

Założeniem programowym wydawnictwa „Via Archaeologica” jest upowszechnianie wyników badań terenowych w formie spełniającej wysokie standardy naukowe i edytorskie, zapewniające możliwość pełnego wykorzystania źródeł w literaturze przedmiotu. Recenzowana pozycja w pełni spełnia to kryterium. Poszczególnym artykułom towarzyszą bardzo starannie przygotowane tablice prezentujące materiał archeologiczny oraz ilustrujące planografię źródeł. Liczne wkładki zawierające plany stanowiska zostały wkomponowane w tekst ułatwiając śledzenie toku narracji. Profesjonalizm szaty graficznej podkreśla więc dodatkowo wysoki poziom merytoryczny publikacji.

Bibliografia

- Czekaj-Zastawny A., Przybyła M. M. 2012. *Modlniczka 2, powiat krakowski, cmentarzysko kultury ceramiki wstęgowej rytej i osady neolityczne (=Via Archaeologica. Źródła z badań wykopaliskowych na trasie autostrady A4 w Małopolsce)*. Kraków.
- Garbowska B., Zastawny A. 2007. Vessel with anthropomorphic representation from a Malice culture settlement in Targowisko, site 11, Małopolska province. *Sprawozdania Archeologiczne* 59, 123-134.
- Garbowska B., Zastawny A. 2008. *Amfora kultury malickiej z wyobrażeniem postaci ludzkiej z Targowiska, stan. 11, woj. małopolskie* W: Chochorowski J. (red.), *Młodsza epoka kamienia – wybrane znaleziska (=Via Archaeologica. Źródła z badań wykopaliskowych na trasie autostrady A4 w Małopolsce)*. Kraków, 69-83.
- Zakościelna A. 2011. *Studium obrządku pogrzebowego kultury lubelsko-wołyńskiej*. Lublin.